

РЕЛІГІЄЗНАВЧІ СТУДІЇ

DOI 10.33930/ed.2019.5007.41(7-9)-6

УДК 172:2-67 + 35

ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ РЕЛІГІЇ У КОНТЕКСТІ ВІЙНИ

FUNCTIONAL POTENTIAL OF RELIGION IN THE CONTEXT OF WAR

І. Г. Руснак

Актуальність теми дослідження. Статистичні дані свідчать, що понад 80 % людей на Землі є релігійними. Комплексність та складність питання взаємозв'язку релігії та війни в сучасних геополітичних умовах, а також значний потенціал релігії та релігійних лідерів в контексті впливу на громадську думку, актуалізують проблему релігійної функціональності. Окремим аспектом постає питання про зв'язок та взаємовпливи релігійних організацій та політичних ідеологій, що особливо актуальне у світлі нападу Росії на українську державу.

Постановка проблеми. У статті проблематизується поняття “релігійна війна”, показано переваги і недоліки методологічних підходів щодо його аналізу, а також вказано на необхідність встановлення більш чітких критеріїв використання цього поняття, зважаючи на ризики репутаційних втрат релігії, особливо у світлі її потенціалу щодо запобігання воєнним конфліктам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стаття ґрунтується на компаративному аналізі відкритих джерел – заяв духовних лідерів, інтерв'ю, публічних лекцій заради виявлення актуальних аспектів функціональності релігії у світлі війни, в тому числі в українському контексті.

Постановка завдання. Проаналізувати роль релігії, як важливого чинника формування світоглядних настанов крізь призму потенціалізму в умовах глобалізаційних процесів та можливих світоглядних криз у зв'язку з цим.

Виклад основного матеріалу. Проаналізовано поняття “релігійна війна”, здійснено компаративістику історичних кейсів, пов'язаних з релятивізацією релігійних настанов, що використовувались у політичній

Urgency of the research. Statistics show that more than 80% of people on Earth are religious. Complexity and intricacy of the question of the relationship between religion and war in modern geopolitical conditions, as well as the significant potential of religion and religious leaders in the context of influencing public opinion actualize the problem of religious functionality. A separate aspect is the question of the connection and mutual influence of religious organizations and political ideologies, which is especially important in the light of Russia's attack on the Ukrainian state.

Target setting. The article problematizes the concept of “religious war”, shows the advantages and disadvantages of methodological approaches to its analysis and also indicated the need to establish clearer criteria for the use of this concept, given the risks of reputational losses of religion, especially in light of its potential to prevent military conflicts.

Actual scientific researches and issues analysis. The article is based on a comparative analysis of open sources – statements by spiritual leaders, interviews, public lectures to identify relevant aspects of the functionality of religion in the light of the war, including in the Ukrainian context.

The research objective. To analyze the role of religion as an important factor in the formation of worldview attitudes through the prism of potentialism in the context of globalization processes and possible worldview crises in this regard.

The statement of basic materials. The concept of “religious war” is analyzed, comparative analysis of historical cases related to the relativization of religious attitudes, which were used in the political struggle and the implementation of political

боротьбі та реалізації політичних та ідеологічних настанов. У статті констатується потенціал та перспективи релігії в контексті можливості запобігання війни у зв'язку з особливістю гносеологічних та аксіологічних принципів, що використовує релігія, як світоглядна система. Констатується деструктивний вплив тих релігійних інститутів, що не є автономними і виконують ідеологічну функцію, а також потреба більш щільної інтеграції наявних ресурсів держави у боротьбі з подібними явищами.

Висновки. Майже всі релігійні системи, адже їм притаманні настанови на гуманізм, мають значний потенціал як запобіжника війни так і чинника, що здатен сприяти завершенню воєнних конфліктів, однак за умови автономності самих релігійних інститутів і активної позиції у публічному просторі, в тому числі в контексті використання сучасних комунікативних технологій.

Ключові слова: Авраамічні релігії, війна, конструктивний потенціал, політика, релігія.

and ideological attitudes, was carried out. The article states the potential and prospects of religion in the context of the possibility of preventing war in connection with the peculiarity of the epistemological and axiological principles used by religion as a worldview system. The destructive influence of religious institutions that are not autonomous and perform an ideological function, as well as the need for a closer integration of the available state resources in the fight against such phenomena, is stated.

Conclusions. Almost all religious systems, because they are characterized by humanistic instructions, have a significant potential as a safeguard against war and are a factor capable of contributing to the end of military conflicts, but only under the condition of the autonomy of the religious institutions themselves and providing of active position in the public space, including in the context of the use of modern communication technologies.

Keywords: Abrahamic religions, war, constructive potential, politics, religion.

Актуальність теми дослідження. Проблема функціональності релігії в умовах війни надзвичайно комплексне питання. Площини, в яких вона розглядається – різноманітні – від задоволення духовних потреб громадян та потреб комунікації до методологічних можливостей осмислення самого феномену та його причин. Крім того, у статті розглянуто проблеми війни крізь призму релігійних мотивів та релігії, як інструменту впливу на масову свідомість. Проаналізовано історичний аспект, пов'язаний з гіпотезою про роль релігії у війні як константної величини у зв'язку із її тісним зв'язком із владними структурами у різні історичні епохи. У цьому контексті розкривається зв'язок етики та війни, а також збереження тотожності етичних категорій у діахронічному контексті та контексті обґрунтування релігійними інститутами потреби вести чи припинити війну, що є актуальними не лише для виявлення теоретичних засад упередження подібних процесів в майбутньому, а й для сьогодення України у вимірі здійснення релігійних світоглядних практик та комунікативних зв'язків громадян з різними конфесіями.

Актуалізується це питання ще і тому, що від моменту завершення первинних секуляризаційних процесів (Вестфальський мир, 1648) місце Церкви в країнах Західного світу, як джерела політичного впливу, посіла держава, яка структурно виконувала арбітражну роль між різними соціальними інститутами, до яких долучився і релігійний. Однак, у світлі того, що глобалізаційні процеси зменшують можливість національних держав формувати ціннісні настанови людини, вона може опинитись, використовуючи термінологію М. Бубера, у стані світоглядної "бездомності", у зв'язку з чим чинник релігії, як фактору впливу на ціннісні орієнтири людини значно зростає, особливо під час воєнних конфліктів

чи періодів глобального насилля.

Постановка проблеми. Проблема релігії та війни насамперед розглядається у діахронічному контексті, в контексті історичного, в рамках якого сформувалось поняття “релігійна війна” (*bellum sacrum*) – війна, викликана релігійними факторами, насамперед певними відмінностями між релігіями, або в межах однієї релігії трактування яких і ставало причинами конфліктів. Однак, у цьому контексті виникають значні методологічні проблеми, пов’язані з класифікацією впливу релігійного фактору на причини та перебіг воєн, що суттєво впливають на класифікацію воєн як релігійних і, таким чином, можуть сприяти викривленому розумінню ролі релігії як соціального інституту у війні. Подібні методологічні пошуки здійснював, наприклад, Джефрі Б. Рассел [8]. Інший підхід полягає у відмові від модерних бінарних опозицій і ряд дослідників, серед яких Вільям Т. Кавано [1] вважають хибним сам термін “релігійна війна”, що також підсилює потребу нового осмислення ролі релігії у війні та зв’язку релігії з війною в цілому. Зворотнім аспектом цієї проблеми є, власне, осмислення ролі релігії у війнах, причинами яких є фундаментальні світоглядні суперечності чи конфлікти, джерелом яких є ресурси тощо, в яких релігія може відігравати роль чинника, який підживлює ціннісні настанови людей, що ведуть війну. В цілому, надзвичайно важливим є відповідальне ставлення до подібної термінології, зважаючи на потенціал релігії щодо запобігання війни і можливі ризики, які виникають внаслідок репутаційних втрат чи ототожнення сучасних церковних інституцій, наприклад, з середньовічними. Актуальним завданням, для подальших розвідок, вважаємо, може стати розробка параметризації поняття “релігійна війна” та більш чітких її критеріїв.

Постановка завдання. В умовах глобалізованого світу, коли певні фактори, які виступали чинниками ідентичності в минулому – такі як ресурсна економіка, політичні структури, мова, частково національні культури втрачають свій об’єднавчий потенціал – релігія посідає місце в якості важливого атрактора, – фактора, що здатен мобілізувати людей в контексті ціннісних настанов. Важливим аспектом постає потреба аналізу конструктивного та деструктивного потенціалу цього феномена, для чого використано методологію потенціалізму [14].

Виклад основного матеріалу. Недоліком бінарного підходу в контексті використання поняття “релігійна війна” вважаємо концентрацію на причинах війни, що повинні полягати у суперечностях сторін в межах ключових світоглядних питань і ігнорування ролі релігійного інституту в особливих випадках перебігу війни, в межах якого духовні особи грають роль лідерів думок, підтримуючи наративи, що стали причиною війни. У зв’язку з цим, вплив релігійного фактору на ведення війни залишається значним, не зважаючи на причини її початку, що дозволяє висунути гіпотезу, про примат ідеї, що містить релятивну цінність (аксіологічний релятивізм), як правило, політичного характеру, над абсолютними релігійними приписами (в тому числі етичного характеру), що, таким чином, релятивізуються.

Історичними свідченнями подібного можна вважати використання релігії з політичною метою або зміну релігійних настанов, а також трактувань моральних приписів з метою обслуговування політичних інтересів. Клер Крос у праці “Ортодоксальність, ересь та зрада в Англії Єлизавети”, аналізуючи дії влади, щодо релігійних людей різних віросповідань констатує: “В той час, як Марія I та її міністри дійшли до абсолютних крайнощів, спалили протестантів за ересь, а їх елизаветинські колеги, у відповідь, стратили католиків за зраду, нікому з них не

вдалось привести країну до релігійної одноманітності... однак аргументи, що висувались католицькими і протестантськими полемістами, віками продовжували приваблювати тих, хто ще мріяв про те, щоб відтворити в Англії церкву, яка би об'єднала всіх підданих" [2]. Таким чином, можна констатувати примат політичного над релігійним, де релігія грала функціональну роль у пошуках аргументів, з метою обстояти політичну ідею.

Сучасними подібними свідченнями є, наприклад, фетва Усами бен Ладена в якій йдеться про те, що "...улеми, протягом всієї ісламської історії одноголосно погоджувались з тим, що джихад є особистим обов'язком, якщо ворог знищує мусульманські країни" [9]. Використання слова "знищує" сприяє актуалізації питань, пов'язаних з герменевтикою, різним тлумаченням, залежно від контексту загальноновживаних слів, про детально йдеться в роботах з перспектив застосування герменевтичної логіки [17]. У контексті вжитку дієслова "знищує" яскравим прикладом є співставлення подій в Афганістані у період до 2001 року, під час присутності там США 2001-2021 та після 2021 року, а також тісний політичний і релігійний вектори, які почасти складно розрізнити, руху "Талібан".

Ще одним прикладом того, як політичні наративи обслуговуються не лише релігійними лідерами, а й за допомогою релігійного вчення яскраво помітно у коментарях до розмови Папи Франциска з Патріархом Кірілом, яка описана в "Corriere della sera". "Я сорок хвилин розмовляв з Кірілом в Zoom. Перші 20 хвилин він виголошував з листка паперу, який тримав в руці, всі причини, що виправдовували вторгнення російської держави. Я вислухав його, а потім відповів: я нічого не тямлю в цьому. Брате, ми не державні діячі, ми не повинні говорити мовою політики, а мовою Ісуса. Ми пастори одного і того ж стада Божого. Тому ми маємо шукати шлях до миру, ми повинні припинити бойові дії. Патріарх не може опуститись до путінського алтарника..." [5]. Також варто відзначити, що в словах Папи Бергольє не простежується зацікавленість політичними зв'язками у самій Італії, загальні ідеї Блага превалюють над конкретними інтересами: "Святий Отець не надто любить говорити про італійську політику і політиків. Він закликає працювати всіх серйозно, добросовісно і з глибоким відчуттям відповідальності" [там само].

Зважаючи на проаналізовані вище кейси можна констатувати, що сама релігія та особливості аргументації, що вона використовує, є потужним засобом впливу на громадську думку. Яким він буде – конструктивним чи деструктивним залежить не стільки від теоретичної етичної настанови окремої релігії (оскільки всі авраамічні релігії мають схожі етичні моделі, що направлені на гуманізм), скільки від позиції духовного лідера та його герменевтичної інтерпретації цих етичних моделей в межах доступних для розуміння прихожан культурних парадигм.

Однак, у глобалізованому світі варто враховувати і функціональну роль релігії в системі міжнародних відносин, звісно, за умови автономності релігійних систем та їх лідерів: світоглядний, комунікативний, регулятивний аспекти грають важливу роль на міждержавному рівні, які дозволяють об'єднати світські настанови, що ґрунтуються на інтерсуб'єктивній моральній позиції з тотожними їм релігійними настановами, однак, які ґрунтуються на позиції, що моральні приписи встановлені об'єктивно. Подібна інтеграція покликана сприяти порозумінню між людьми, що належать до різних культурних парадигм.

Слід зазначити, що конструктивний потенціал релігії у контексті запобігання чи припиненню воєн є досить значним, зважаючи на теоретичні ресурси, що потенційно можуть стати фундаментальною основою для миру.

Підсилює можливості релігійного впливу кілька ключових особливостей релігійного світогляду, а саме: задоволення потреби належності до колективу в добу кризи; неможливість фальсифікації (критерій К. Поппера); заміна гносеологічних настанов активного пізнання світу і критичного осмислення цінностей в ньому на догматичне сприйняття істин про світ і “життя після смерті”. До потенціалу, що може забезпечити стійки мир, вважаємо, також належить внутрішня суперечність великих релігійних систем щодо питань війни. Оскільки певні настанови не можуть бути виконані одночасно, то очевидною залишається потреба відмовитись від деяких з них, для того, щоб надати системі послідовності на шляху до миру. На нашу думку ключовим щодо ролі релігії в контексті потенціалу підтримки загального миру є загальні теоретичні положення, що будуються навколо концептів “любов”, “милосердя”, “співчуття” тощо – в цьому сенсі, юдаїзм, іслам та християнство мають спільний фундамент для консолідації власних позицій. Так, наприклад, етичний кодекс ЦАХАЛ [10], враховує потребу запобігати непотрібній шкоді, тощо, а також, не чинити шкоди “беззахисним”, що глибоко коріниться у моральних приписах єврейського народу. Таким чином, якщо звести основні релігійні вчення до суджень про всемілостивість Бога та порівняти це з пропагандою війни в цілому, то, зважаючи на суперечність цих позицій, очевидною повинна стати спроба уникати моделей та аргументів, що ведуть до війни і нарощувати аргументи, які війну засуджують. В цьому сенсі у світових релігій є значний потенціал, який може розкриватись через публічну активність духовних лідерів.

У цьому контексті надзвичайно важливою залишається проблема переваги персональних переконань в добу постправди чи в контексті зростання індивідуалізації особистості через глобалізаційні процеси (відірваність від держави в її класичному розумінні). Дослідження підтримки смертної кари серед релігійних людей яскраво демонструють ці процеси [7]. Спостерігаємо добре виражені два нюанси: перший – в контексті переваги персональних переконань, над настановами духовних лідерів, другий – в можливості власної інтерпретації релігійних норм, які сприймаються як абсолютні. “Національне опитування основного протестантського духовенства в США показало, що 66% духовенства виступає проти смертної кари і лише 27% підтримують її... однак, люди, що позиціюють себе як протестанти, дещо частіше дають добро на смертну кару, ніж католики. 71% протестантів підтримують смертну кару” [4]. В цьому виражається перший вищеописаний чинник, другий можна проілюструвати у контексті тлумачення шостої заповіді як “Не вбивай невинного”, що значно звучує семантичне наповнення заповіді у ортодоксальному формулюванні. Зважаючи на подібні цифри, можна зробити висновок, що існують джерела, у яких є значний потенціал, щоб впливати на думку релігійних людей – засоби масової інформації (приватні чи державні), соціальні мережі, лідери думок тощо. У зв’язку з цим, в українських реаліях війни – фактичної та гібридної – зважаючи на випадки співпраці духовних осіб з ворогом [12; 15], державі надзвичайно важливо контролювати процеси, що пов’язані з поширенням шкідливої чи недостовірної інформації через мережу релігійних організацій і сприяти просвітницькій діяльності та патріотичному вихованню населення, координуючи свої зусилля з релігійними організаціями в Україні.

Зазначимо, що важливим є не просто можливість покластись на будь-яку релігійну організацію, яка публічно декларує загальні цінності, що синхронні з моральними настановами суспільства та цінностями на соціально-політичному рівні, а й здійснювати постійний моніторинг діяльності релігійних організацій за

допомогою ресурсів, якими володіє держава – координуючи зусилля управлінь у справах релігії при ОДА чи інших органах державного управління на всіх рівнях, експертного середовища у сфері вищої освіти, а також волонтерів.

Надзвичайно важливим конструктивним релігійним чинником на війні є робота капелана, який покликаний забезпечити “сприяння реалізації конституційного права військовослужбовців, працівників та членів їх сімей на свободу світогляду та віросповідання шляхом задоволення їх духовно-релігійних потреб” [13], що не лише має на меті стабілізацію емоційного стану людини в умовах бойових дій, а й м’яку інтеграцію військового у суспільство після демобілізації, що дозволяє ефективніше використовувати ресурси платників податків та знижує соціальне та економічне навантаження на державу. Також капелан може здійснювати релігійно просвітницьку роботу – “напряму військової капеланської діяльності, спрямований на ознайомлення військовослужбовців з основами релігійного світогляду, з етичними засадами військової служби та громадянського обов’язку захисту держави, а також на виховання в особового складу духу патріотизму, братерства та взаємоповаги” [там само]. Однак, слід зауважити, що релігійні ідеї, можуть бути використані для підкріплення ідеології держави, тобто бути відцентровою силою, що нав’язує певні наративи, наприклад, шляхом використання концептів “загробного світу”, “відплати”, як у випадку з Російською Федерацією [3].

В такому разі, релігія перетворюється із самостійного, суб’єктного чинника на залежний чинник, що сприяє трансформації інформаційного поля навколо реципієнта – перетворюється на рупор пропаганди. Трансформаційна сила, що впливає на світогляд людини і яка потенційно здатна впливати на війну є значною, зважаючи на вже перелічені вище фактори, а також у зв’язку з приналежністю релігійних людей до груп, в яких моральні правила є обов’язковими до виконання. Таким чином, ці правила набувають більшої строгості в очах кожного представника такої групи, що підкріплює віру кожного учасника в обов’язковість їх виконання, а також об’єктивну встановленість подібних правил (настанову на об’єктивістську аксіологічну концепцію). Ще одним прикладом подібного застосування ресурсів релігійного інституту є робота РПЦ в інформаційному полі – за повідомленнями ГУР МО України – служителі РПЦ “за вказівкою кремля проповідують доктрину “русского мира”, яка не відповідає православному вченню” [11]. Варто підкреслити, що, таким чином у Росії функціонує система, де “безпомилковий цар” використовує ресурси церкви для підсилення віри народу у власну безпомилковість – система: держава (цар/президент) – церква – народ, як певна ієрархія зберігається уже декілька століть і вивчення функціональності цієї системи в минулому є важливим чинником у протистоянні цій системі сьогодні. Подібну позицію підтримує полковник, колишній помічник керівника відділу розвідки сил оборони Фінляндії, що спеціалізується на питаннях, пов’язаних з Росією – Мартті Каррі [6]. Варто сказати і про потенційні обмеження, що пов’язані з подібним історичним аналізом – він визначає лише можливі поведінкові тренди, і в жодному разі не може передбачити конкретних дій в конкретній ситуації і дозволяє розглядати ситуації співвідношення війни, держави і релігії з позиції загальної культурної ситуації і сталих патернів, що супроводжують ту чи іншу культуру. Для Росії, наприклад, це: самодержавство, ідеологія, корупція, що дозволяє робити висновок про вертикаль, описану вище, а також загострює увагу на використанні релігії не лише як засобу обґрунтування війни, а й у контексті практики обґрунтування потреби смерті на війні. Підкреслимо, що обґрунтування

духовенством Росії можливості смерті під час війни, в тому числі ядерної, лунали ще до повномасштабного вторгнення Росії в Україну – “страшний спустошливий вогонь несе в собі не лише руйнування, але і очищає грішників від пороків, злочинів і пристрастей, які оскверняють землю” [16]. Тому, вважаємо, що важливим припущенням, яке потребує додаткового аналітичного дослідження є зв’язок воєнного потенціалу з акцентами такої пропаганди на вірі в загробний світ, що потенційно може сприяти більш ефективному веденню війни внаслідок вищої мотивації, відсутності страху смерті і, у зв’язку з цим, менш передбачуваних дій під час бою чи планування та ведення війни на оперативно-тактичному чи стратегічному рівнях. Опосередкованим підтвердженням цього припущення є консолідація арабського світу в релігійних війнах проти християн в 12 столітті, особливо на контрастному фоні їх поразки внаслідок Першого Хрестового походу та релігійної розрізненості в той час.

Перспективи подальшого дослідження передбачають актуалізацію питань, пов’язаних з використанням релігійних настанов з позиції справжньої віри чи використання їх виключно як ефективний інструмент для досягнення політичних чи інших цілей в контексті прагматизації процесу війни та розширення гібридних засобів її ведення. Ще одним актуальним для України питанням є розробка методології практичного втілення координації зусиль над більш ефективним моніторингом, а головне – дієвими інструментами впливу на потенційних порушників у релігійній сфері, особливо в контексті шкідливого впливу на масову свідомість, а також удосконалення законодавства у цій царині. Важливим також є пошук відповіді на питання, – чи можлива в сучасному світі глобальна “релігійна війна”, що потребує розробки детальної методології та врахування значної кількості культурних та політичних змінних.

Висновки. Більшості релігійних систем, оскільки вони декларують гуманізм, як основу своїх світоглядних настанов, притаманний значний іманентний потенціал щодо запобігання чи сприяння припинення воєнних конфліктів. Для цього повинні скластись певні умови, а саме: суб’єктність релігійних інститутів; відсутність штучної синхронії настанов між політичними ідеологіями та релігійними принципами; герменевтичне тлумачення релігійними лідерами світоглядних релігійних принципів для усунення внутрішніх суперечностей; використання сучасних комунікативних засобів і технологій для ефективного поширення ідей.

Список використаних джерел:

1. Cavanaugh, WT 2009, *The Myth of Religious Violence : Secular Ideology and the Roots of Modern Conflict*. Oxford : Oxford University Press.
2. Cross, C 2013, ‘Orthodoxy, Heresy and Treason in Elizabethan England’, *Revue Française de Civilisation Britannique*. Available from: <<http://journals.openedition.org/rfcb/3561>> [16 July 2022].
3. Daily Mail, 2018, *Vladimir Putin announces “russians will go to Heaven as martyrs”*. Available from: <<https://www.youtube.com/watch?v=7MIBg-jSvqs>> [16 July 2022].
4. Death Penalty Informational Center 2014, *Opinion Polls: Death Penalty Support and Religion*. Available from: <<https://deathpenaltyinfo.org/facts-and-research/religious-statements/opinion-polls-death-penalty-support-and-religion>> [16 July 2022].
5. Fontana, di L 2022, ‘Pope Francis: “I am ready to meet Putin in Moscow”’, *Corriere della sera*. Available from: <https://www.corriere.it/cronache/22_maggio_03/pope-francis-putin-e713a1de-cad0-11ec-84d1-341c28840c78.shtml> [16 July 2022].
6. Martti, JK 2022, *Hybrid warfare analysis by Martti J Kari at University of Jyväskylä*. Available from: <<https://cutt.ly/9BD1kd2>> [16 July 2022].
7. Piacenza, J 2015, *Support for Death Penalty by Religious Affiliation*. Available from:

- <<https://www.prri.org/spotlight/support-for-death-penalty-by-religious-affiliation/>> [16 July 2022].
8. Russell, JB 2012, *Exposing Myths about Christianity*. Downers Grove, Ill.: IVP Books
  9. World Islamic Front Statement, 1998, *Jihad Against Jews and Crusaders*. Available from: <<https://irp.fas.org/world/para/docs/980223-fatwa.htm>> [16 July 2022].
  10. АрміяInform 2021, *Військова присяга ЦАХАЛу*. Доступно: <<https://armyinform.com.ua/2021/06/19/vijskova-prysyaga-czahalu/>> [16 July 2022].
  11. *Головне управління розвідки Міністерства оборони України, 2022*. Доступно: <<https://cutt.ly/8BDUNyi>> [16 July 2022].
  12. *Духовний фронт України 2022, СБУ затримала священника РПЦ, який чекав на окупацію Києва і здавав переміщення ЗСУ окупантам*. Доступно: <<https://cutt.ly/9BDYhqa>> [16 July 2022].
  13. *Закон України “Про Службу військового капеланства” 2022*. Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1915-20#Text>> [16 July 2022].
  14. Марчук, МГ 2003, *Аксіологічний потенціал наукового знання: поняття, структура, спосіб актуалізації*. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ. Доступно: <<http://library.nuft.edu.ua/ebook/file/09.00.09MMGSSA.pdf>>. [16 July 2022].
  15. *Пресслужба Дніпропетровської обласної прокуратури 2022, На Дніпропетровщині викрито та затримано священнослужителя Української православної церкви Московського патріархату за співпрацю з країною-агресором РФ*. Доступно: <<https://cutt.ly/5BDYiDo>> [16 July 2022].
  16. *Релігійно-інформаційна служба України 2019, Протоієрей РПЦ закликав росіян не боятися ядерної війни: “Нам смерть лише радість!”*. Доступно: <https://risu.ua/ru/protoierey-rpc-prizval-rossiyan-ne-boyatsya-yadernoy-voyny-nam-smert-lish-radost_n100067/amp> [16 July 2022].
  17. Руснак, І & Подгорна, Л 2020, ‘Культуротворчий потенціал герменевтичної логіки’, в *Феномен культури у гуманітарному дискурсі*. Колективна монографія, ред. ВО Балух, Чернівці, Чернівецький нац. Ун- т, с. 35-46.

References:

1. Cavanaugh, WT 2009, *The Myth of Religious Violence : Secular Ideology and the Roots of Modern Conflict*. Oxford : Oxford University Press.
2. Cross, C 2013, ‘Orthodoxy, Heresy and Treason in Elizabethan England’, *Revue Française de Civilisation Britannique*. Available from: <<http://journals.openedition.org/rfcb/3561>> [16 July 2022].
3. Daily Mail, 2018, *Vladimir Putin announces “russians will go to Heaven as martyrs”*. Available from: <<https://www.youtube.com/watch?v=7MlBg-jSvqs>> [16 July 2022].
4. Death Penalty Informational Center 2014, *Opinion Polls: Death Penalty Support and Religion*. Available from: <<https://deathpenaltyinfo.org/facts-and-research/religious-statements/opinion-polls-death-penalty-support-and-religion>> [16 July 2022].
5. Fontana, di L 2022, ‘Pope Francis: “I am ready to meet Putin in Moscow”’, *Corriere della sera*. Available from: <https://www.corriere.it/cronache/22_maggio_03/pope-francisc-putin-e713a1de-cad0-11ec-84d1-341c28840c78.shtml> [16 July 2022].
6. Martti, JK 2022, *Hybrid warfare analysis by Martti J Kari at University of Jyväskylä*. Available from: <<https://cutt.ly/9BDIkd2>> [16 October 2022].
7. Piacenza, J 2015, *Support for Death Penalty by Religious Affiliation*. Available from: <<https://www.prri.org/spotlight/support-for-death-penalty-by-religious-affiliation/>> [16 July 2022].
8. Russell, JB 2012, *Exposing Myths about Christianity*. Downers Grove, Ill.: IVP Books
9. World Islamic Front Statement, 1998, *Jihad Against Jews and Crusaders*. Available from: <<https://irp.fas.org/world/para/docs/980223-fatwa.htm>> [16 July 2022].
10. ArmiiInform 2021, *Viiskova prysyaha TsAKhALu (Military oath of the IDF)*. Dostupno: <<https://armyinform.com.ua/2021/06/19/vijskova-prysyaga-czahalu/>> [16 July 2022].

11. *Holovne upravlinnia rozvidky Ministerstva oborony Ukrainy (The Main Directorate of Intelligence of the Ministry of Defense of Ukraine)*, 2022. Dostupno: <<https://cutt.ly/8BDUNyi>> [16 July 2022].
12. *Dukhovnyi front Ukrainy 2022, SBU zatrymala sviashchennyka RPTs, yakyi chekav na okupatsiiu Kyieva i zdavav peremishchennia ZSU okupantam (SSU detained a priest of the russian Orthodox Church who was waiting for the occupation of Kyiv and handed over the movement of the SSU to the occupiers)*. Dostupno: <<https://cutt.ly/9BDYhqa>> [16 July 2022].
13. *Zakon Ukrainy "Pro Sluzhbu viiskovoho kapelanstva" (Law of Ukraine "On Military Chaplaincy Service")* 2022, Dostupno: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1915-20#Text>> [16 July 2022].
14. Marchuk, MH 2003, *Aksiolohichniy potentsial naukovoho znannia: poniattia, struktura, sposib aktualizatsii (The Axiological Potential of the Scientific Knowledge: Notion, Structure, ad Ways of Actualization)*. Avtoreferat dysertatsii na здобuttia naukovoho stupenia doktora filosofskykh nauk, Kyivskiy natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka, Kyiv. Dostupno: <<http://library.nuft.edu.ua/ebook/file/09.00.09MMGSSA.pdf>>. [16 July 2022].
15. *Pressluzhba Dnipropetrovskoi oblasnoi prokuratury 2022, Na Dnipropetrovshchyni vykryto ta zatrymano sviashchennosluzhytelia Ukrainskoi pravoslavnoi tserkvy Moskovskoho patriarkhatu za spivpratsiu z krainoiu-ahresorom RF (A clergyman of the Ukrainian Orthodox Church of the Moscow Patriarchate was exposed and detained in the Dnipropetrovsk region for cooperation with the aggressor country of the Russian Federation)* Dostupno: <<https://cutt.ly/5BDYiDo>> [16 July 2022].
16. *Relihiino-informatsina sluzhba Ukrainy 2019, Protoierei RPTs zaklykav rosiiian ne boiatysia yadernoi viiny: «Nam smert lyshe radist!» (The Archpriest of the russian Orthodox Church urged russians not to be afraid of nuclear war: «For us, death is only joy!»)*. Dostupno: <https://risu.ua/ru/protoierey-rpc-prizval-rossiyan-ne-boyatsya-yadernoy-voyny-nam-smert-lish-radost_n100067/amp> [16 July 2022]
17. **Rusnak, I & Podhorna, L 2020, 'Kulturotvorchyi potentsial hermenevtychnoi lohiky (Culture-creating potential of hermeneutic logic)', v Fenomen kultury u humanitarnomu dyskursi. Kolektyvna monohrafiia, red. VO Balukh, Chernivtsi, Chernivetskyi nats. Un- t, , s. 35-46.**

DOI 10.33930/ed.2019.5007.41(7-9)-7

УДК 141.3:27"653" Е. Жільсон

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ ВИТОКИ ХРИСТІЯНСЬКОЇ ФІЛОСОФІЇ ЕТЬЕНА ЖІЛЬСОНА

*THE INTELLECTUAL ORIGINS OF THE CHRISTIAN PHILOSOPHY OF
ÉTIENNE GILSON*

А. О. Шиманович

Актуальність теми дослідження. У першій половині ХХ ст. католицька теологія стикнулася із інтелектуальними викликами та хвилею модернізаційних процесів, що потребувало ретельно вивіреної богословської відповіді з боку провідних католицьких мислителів. В час нинішнього панування постметафізичного та постмодерністського мислення,

Urgency of the research. In the first half of the 20th century Catholic theology faced new intellectual challenges and a wave of modernization processes, which required a thoughtful theological response from leading contemporary Catholic thinkers. At the time of the current dominance of postmetaphysical and postmodern patterns of thinking, when the